

Salašný chov oviec v Detve a na Slovensku

Juraj Janto

Mgr. Juraj Janto, PhD.
Univerzita Komenského v Bratislave
Filozofická fakulta
Katedra etnológie a muzeológie
Gondova 2
814 99 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: juraj.janto@uniba.sk

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2016, 4:2:95-106

Salaš-type sheep farms in Detva and in Slovakia

This paper analyzes the history of sheep raising in Slovakia and especially in the city of Detva and the surrounding region (Podpoľanie). The so-called Wallachian colonization in the 14th century introduced a new type of sheep raising centered around the salaš, an isolated farm unit, practiced predominantly in mountainous regions and focused on milk production. This change had a profound effect not only on the population's food production, but also on a number of aspects of the traditional culture (dress, household production, folklore, customs etc.) in most of the territory of present-day Slovakia. Indeed the elements of the imported salaš culture, adapted to local conditions and developed in idiosyncratic ways, have become some of the major ethnic identifiers of the Slovak people. In Detva, sheep raising has always been closely tied to the traditional way of life. The - for this region typical - predominance of isolated farms came about as an extension of the Wallachian salaš culture. The focus on sheep raising motivated by the availability of grazing land created a unique individual form of sheep raising specific for the region of Podpoľanie.

Key words: Carpathian sheep raising, Wallachian colonization, salaš culture, Detva, Podpoľanie

Salašný chov oviec na Slovensku

Ovce patria k najstarším zdomácneným zvieratám, ktoré sprevádzali človeka a poskytovali mu úžitok minimálne už od mladšej doby kamennej. Nie inak tomu bolo aj na území Slovenska, kde sa s pravekými archeologickými dokladmi o ovčiarstve stretávame po prvýkrát v neolite pred 9 tisíc rokmi. Chov oviec poznali aj predkovia Slovákov, ktorí prichádzali zo slovanskej pravlasti v 5. storočí. Od raného stredoveku sa čoraz častejšie objavujú aj písomné doklady, ktoré svedčia o význame ovčiarstva v celkovom hospodárstve. Ovce sa chovali v nížinách predovšetkým na mäso, vlnu, kožu a hnojivo. Každodenne sa vyhánali na pašu – podobne ako iný, predovšetkým hovädzí dobytok. Dojili sa zriedka a ak, tak jeden či dva razy do dňa. Prelom v hospodárstve znamenala kolonizácia na valaskom práve v 14. až 17. storočí. Tá výrazne ovplyvnila nielen ovčiarstvo, ale aj iné – predovšetkým s ním spojené oblasti našej kultúry – napríklad folklór či domácu výrobu. Významne zasiahla do dovtedajšieho spôsobu života v horských a podhorských oblastiach Slovenska, na asi dvoch tretinách celého jeho územia, do takej miery, že sa jej domácejmu prostrediu a obyvateľstvu prispôbené prvky stali (pravda, často i vďaka folklorizmu, literárnej, výtvarnej a neskôr aj filmovej tvorbe) akými symbolmi slovenskosti. Obraz Slováka – pastiera s fujarou a valaškou sa stal národnoreprezentatívnym symbolom. Jeho „typickým“ domovom bol kraj pod Poľanou.

Kolonizácia na valaskom práve znamenala osídľovanie horských a podhorských lokalít, ktoré boli dovtedy málo zaľudnené a hospodársky slabo využívané. Súviselo to s ich podmienkami, ktoré neboli až také vhodné na pestovanie obilnín, teda dominantný spôsob obživy väčšiny obyvateľov. Import nového spôsobu chovu oviec spolu s odolnejším dlhosrstým plemenom valaška umožnil, aby sa aj tieto oblasti výraznejšie zapojili do poľnohospodárskej produkcie. Impulz, ktorý uviedol do pohybu obyvateľov a nové prvky sa hľadajú v románskych (latinizovaných) obyvateľoch Balkánu, ktorí sa zaoberali kočovným horským pastierstvom oviec – Valachoch.¹ Tí, hľadajúc nové pastviny a pravdepodobne aj pod tlakom tatárskych (mongolských) a neskôr tureckých výbojov, sa presúvali na sever na územie rumunského Valaška² a Karpát v Sedmohradsku. Odtiaľ kočovní pastieri prechádzali ďalej postupne po horskom oblúku, pričom sa do migrácie zapájalo vždy miestne obyvateľstvo, ktoré si osvojovalo nový spôsob chovu oviec a s ním spojenú mliečnu produkciu. Kolonizácia tak nadobúdala viacerý charakter východorománskych (Valasi³) a slovanských (Rusíni, Slováci, Poliaci) skupín. Skončila sa na severozápadnom cípe karpatského oblúka v moravskom Valašku, kde vytvorila svojrázny kultúrny región. Pomenovanie valach stratilo svoj pôvodný etnický význam a začali sa ním označovať obyvatelia, ktorí sa zaoberali špecifickým druhom činnosti – chovom oviec. Na území Slovenska máme o nich prvé zmienky zo začiatku 14. storočia,⁴ pričom v počiatočných kolonizačných vlnách v kontaktnej oblasti na východe prevažovali rusínski pastieri z Polonín.⁵ Čím ďalej osídľovanie postupovalo na západ, tým viac v ňom dominovalo domáce slovenské obyvateľstvo. Kolonizáciu podporoval panovník i zemepáni, pretože prinášala využitie nových plôch a zvýšenie hospodárskeho úžitku územia. Preto ju motivovali aj niekoľkoročným (zvyčajne od 6 do 20) odpustením akýchkoľvek poplatkov a neskôr úľavami na daniach a poddanských dávkach (obvyklým bolo odvádzanie 1/20 z oviec a ďalšie naturálne dávky namiesto bežného poddanského deviatku, robotnej a peňažnej renty, cirkevného desiatku atď.). Od uhorského kráľa Mateja Korvína (rodáka zo Sedmohradska) pochádza privilegium pre oravských a liptovských valachov, ktorí sa ním oslobodzujú od platenia cirkevného desiatku, odvádzania poddanských povinností, za čo musia strážiť cesty, hranice a vykonávať vojenskú službu.⁶ Dedičným richtárstvom s istou súdnou a správnu právomocou zase odmeňovali lokátorov (*šoltýs, kenéz, vojvoda*), ktorí privádzali do zakladaných sídiel nových obyvateľov. Niet divu, že sa do takto výhodnej, spočiatku vonkajšej, kolonizácie zapájali stále viac domáci obyvatelia. Osídľovanie bolo výsledkom viacerých vplyvov: postupného sťahovania pastierov po karpatskom oblúku na nové horské pasienky v snahe hľadať výhodnejšie hospodárske a právne podmienky, cieľnou snahou zemepánov priviesť na svoje nevyužitú územie nových osadníkov i úsilím miestnych poddaných nachádzať ľahšie zdroje obživy. Valaské osídľovanie postupne doznievalo v 17. storočí. Noví osadníci

¹ Germánske slovo Walh(a) má pôvod pravdepodobne v keltskom mene kmeňa. Germáni ním označovali románskych, resp. romanizovaných Keltov a cudzincov. Slovania ho používali pre románske etniká (neskôr tiež slovom Vlach užšie označovali Talianov a Románov v Dalmácii a Valach používali pre Rumunov). Podľa KADLEC, Karel. *Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uberských*. Praha : Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1916, s. 3.

² Podľa inej teórie bolo Valaško domovom autochtónnych Valachov.

³ Valasi sa pokladajú za predkov Rumunov, Moldavcov a tzv. južných Valachov – Arumunov.

⁴ Najstaršie osídlenie valaské obce v r. 1317 boli Snina v Zemplínskej a Stročín v Šarišskej stolici. Podľa NOVÁK, Ján. Karpatské salašníctvo v karpatskom oblúku. In: *Po stopách valachov*. Brno : Tribun EU, 2013, s. 144.

⁵ Dokladom tejto migrácie je aj posun rusínskej jazykovej hranice viac na západ a rozšírenie východného kresťanstva až po Spiš (Osturňa) a Horehronie (Telgárt, Šumiac, Vernár) s jedinečnými drevenými *cerkvami*.

⁶ NOVÁK, ref. 4, s. 129.

sa prispôbovali okolitému prostrediu a pôvodným obyvateľom. Už v polovici 16. storočia sa uhorská šľachta pokúšala rušiť valaské výsady, napokon ich úplne zrušila až Mária Terézia svojím urbárom z roku 1767. Osvietení panovníci však celkovo podporovali chov oviec aj dovozom nových produktívnejších druhov (napr. meriniék) do monarchie v snahe rozvíjať textilnú manufaktúrnú výrobu a skvalitniť domáce druhy. V druhej polovici 18. storočia sa zvyšovali ich stavy a produkcia vlny, mäsa i mlieka.

Na kolonizáciu na valaskom práve plynule nadväzovala kopaničiarska kolonizácia (niekde sa s ňou i súběžne prekrývala) v 17. až 19. storočí. Znamenala osídľovanie neosídlených alebo sezónne využívaných chotárných sídiel podhorských oblastí domácim obyvateľstvom. Z hospodárskeho využívania takejto (neurbárskej) pôdy plynuli výhody zemepánovi i poddaným v podobe úľav a riešenie populačného tlaku. Kopaničiarske osídľovanie vytvorilo špecifický typ rozptýleného osídlenia, ktoré je známe pod označeniami kopanice, lazy, štále, rale, bačovy a i.⁷ Niekde sa práve bývalé početné valaské salaše menili na takéto trvalé sídla, s čím súvisel aj postupný prechod a nárast významu roľníctva, takisto aj stabilizácia dovtedy viac či menej migrujúcich valachov. Osídľovanie lazov v Krupinskej pahorkatine a Slovenskom rudohorí úzko súviselo práve s ovčiarstvom. Vytvorilo osobitý typ osídlenia, ktorý sa podľa svojho epicentra označuje aj ako detviarsky (príp. stredoslovenský) lazový. Migračná expanzia z populačne veľkých podpolianskych veľkorodinných spoločenstiev smerovala ďalej na juh do dolného Hontu, Novohradu, Malohontu a Gemera, kde v dôsledku jednodetného systému dochádzalo k úpadku v chove oviec. Osídľovanie pokračovalo aj v prvej polovici 20. storočia, najmä po pozemkových reformách, keď bol dostatok pôdy, o ktorú miestni nejavili záujem; skôr tu, naopak, dochádzalo k pustnutiu usadlostí.⁸

Kolonizácia na valaskom práve znamenala primárne využívanie horských a podhorských oblastí – vyššie položených vyklčovaných pasienkov a nad pásmom lesa umiestnených holí – na salašný chov oviec. Tento spôsob, pri ktorom boli ovce počas celej sezóny (zvyčajne od *Đura* do *Mitra*) na salaši, bol zameraný na mliečnu produkciu – výrobu syra a ďalších produktov. Výsledkom kolonizácie boli kultúrne javy, ktoré sa vo viac-menej rovnakej podobe vyskytujú v celej karpatskej (resp. tiež balkánskej) oblasti. Spočívajú v rovnakom (salašnom) spôsobe chovu oviec, živote pastierov, stavbách na salašoch (košiare, koliby, ich zariadenia a názvy) v spracovaní mliečnych produktov (používaní náradia, pracovných postupoch, výrobkoch). Slová ako *čutora*, *črieda*, *geleta*, *komárnik*, *koliba*, *strunga*, *košiar*, *bača*, *kľag*, *bryndža*, *putera*, *srvátka*, *redik*, *kumbár*, *urda*, *žinčica*, *grúň*, *podišiar*, *vatra* a i. majú spoločný románsky (rumunský) pôvod. Aj geografické názvy stanovišť či vrcholov, ktoré sa vyskytujú v rôznych obmenách na celom horstve, sú svedectvom postupu karpatského salašníctva: *Kjčera* (zarastená hora); *Čiert'až* (klčovaný a vypálený les), *Minčol*, *Magura*, *Pleš*, *Poľana*, *Sihla* (nízky neprechodný smrekový les na mokradi), *Slatina*, *Bukovina* a pod.⁹ V každom prostredí sa ale objavili aj špecifické javy, respektíve obmeny. Na Slovensku to boli predovšetkým spôsoby organizácie ovčích salašov,

⁷ Na Slovensku sa vytvorilo päť oblastí s typickým rozptýleným osídlením: 1. myjavsko-bielokarpatská kopaničiarska oblasť, 2. javornícko-beskydská oblasť na Kysuciach a Orave (cholvarky, rale), 3. menšia oblasť v Strážovských vrchoch, 4. novobanská štálová oblasť a 5. stredoslovenská (detviarska) lazová oblasť.

⁸ Len v Gemeri bolo detviarskou kolonizáciou osídlených 1 030 usadlostí. Podľa LUKNIŠ, Michal. Detviarska kolonizácia v Gemeri. In: *Zemepisný zborník SAVU*, roč. 2, 1950, č. 1-2, s. 64-71.

⁹ NOVÁK, ref. 4, s. 170.

niektoré druhy syrov s regionálnym charakterom – najmä parených a údených, ďalej pastiersky odev a jeho doplnky, výrobky z dreva a umelecké stvárnenie, folklór a pastierske obyčaje.¹⁰

Pri organizácii letného pasenia oviec sa rozlišuje niekoľko spôsobov. V najstaršom nížinnom chove sa ovce každodenne vyhánali na úhory v spoločnom stáde. Pri večernom návrate sa rozdeľovali jednotlivým vlastníkom, alebo sa zatvárali do spoločnej ohrady. V prípade košarovania zostávali na poliach v ohradách aj v noci. Chov bol zameraný na mäso a vlnu; ovce dojili gazdiné ráno a večer, potom, čo jahňatá prestali cicat'. Po zániku úhorov nastáva v týchto oblastiach aj postupný úpadok ovčiarstva, prestáva spoločné pasenie. Individuálne pasenie oviec jednotlivých majiteľov pretrváva tam, kde ich mohli dať do spoločného stáda s hovädzím dobytkom. V obciach na hranici s podhorskou oblasťou sa zase postupne prechádzalo k salašnému chovu.

V karpatskom salašníctve – výsledku kolonizácie, sa ovce vyhánali na celú sezónu na salaš. Pri individuálnom salašníctve sa pásli v stádach podľa jednotlivých rodín. Ich súčasťou mohli byť aj ostatné hospodárske zvieratá gazdu – kozy a hovädzí dobytok. Predpokladá sa, že tento spôsob menších stád jednotlivých rodín bol pôvodnejší, keďže zrejme viac vyhovoval ustavičnému pohybu pastierov. Po trvalom usídlení pretrval v kopanicových oblastiach. V sústredených sídlach sa prešlo na spoločné pasenie. Podporovali to aj nariadenia vrchnosti, keďže kolektívne stáda umožňovali ľahšiu evidenciu, uľahčovali ochranu úrody a reguláciu pasenia. Aj urbárska regulácia nariaďovala spoločné pasenie pod dozorom obecných pastierov.¹¹ Najviac rozvinuté bolo individuálne salašníctvo v stredoslovenskej lazovej oblasti, od juhozápadu (Krupina, Senohrad) až po východ (Klenovec, Kokava). Stáda sa pásli na rozľahlých súkromných pasienkoch jednotlivých hospodárstiev. Preto väčšia výmera pôdy, prípadne možnosť jej prenajatia bola podmienkou tejto formy. Predpokladom boli aj veľké rodiny, v ktorých si mužskí členovia mohli rozdeliť hlavné hospodárske práce vrátane starostlivosti o ovce. V oblastiach s nízkou populáciou (napr. s jednodetným systémom) a nedostatkom rodinných pracovných síl chov oviec upadal (napr. Klenovec, Dačov Lom, Lešť, Turie Pole...). Na podpolianskych salašoch bolo okolo 120 – 150 dojných oviec; ak ich mal gazda menej ako sto spájal sa obyčajne s iným gazdom.¹² Koncom 19. storočia tu komasáciou lazovej pôdy vznikli väčšie plochy, ktoré podporovali rozvoj ovčiarstva. Kým inde na Slovensku (napr. na severozápade) chov upadal, na Podpoľaní smeroval k svojmu vrcholu. V dedení sa tu uplatňovala aj prax neparcelovať pôdu, ale vyplácať spoludedičov a umožniť im usídlieť sa v iných oblastiach. Touto expanziou sa rozširovala oblasť na juh.¹³

Hoci sa hospodársky vplyv valaského salašníctva sústredil na spracovanie mlieka, významný bol aj v produkcii textilu. Predovšetkým išlo o domácu výrobu valaského súkna – vlnenú hrubšiu tkaninu (na rozdiel od remeselnej), ktorá bola upravená splst'ovaním (ubíjaním) vo valche. Práve ich budovanie sa rozšírilo v horských oblastiach. Zhotovovaním hrubej, slabo stočenej mäkkkej priadze pomocou dreveného rámika alebo väčšieho vretena – teda druganím (na rozdiel od dôkladnejšieho pradenia) – sa zaoberali aj pastieri. Svedčí o tom aj porekadlo:

¹⁰ PODOLÁK, Ján. Etnický charakter valaskej kolonizácie a pôvod karpatského salašníctva na Slovensku. In: *Po stopách...*, ref. 4, s. 67.

¹¹ PODOLÁK, Ján. *Tradičné ovčiarstvo na Slovensku*. Bratislava: Veda, 1982, s. 80.

¹² Tamže, s. 82.

¹³ „*Veru, Detva je mat' plodná; lebo čo z nej do šireho sveta šlo, a čo sa tam Detvanov rozmnožilo, tým mohli by sa zaplniť i celé stolice. Či ideš do Novobradu, či do Gemera, do Tekova, do Hontu, do Bábára, či do Slavónie atď. nájdeš tam väčšie menšie Detvy, ktoré pravda pod iným menom prichodia, ale zväčša zmenša z Detvanov svoj pôvod majú.*“ TOMKULJAK, Peter. Detvan. In: OSVALD, František Richard (ed.) *Tovaryšstvo. Sborník literárnych prác*. Ružomberok : Karol Salva, 1893, s. 211.

Valach v zime praslicu stráži. Doklady máme aj o takomto spracovaní vlny z kôz, ktoré boli tiež súčasťou valašského chovu. Špecifickým odevom pastierov boli guby – hrubé tkaniny s vlasom na povrchu – o ktorých prvú zmienku z Uhorska máme z konca 14. storočia.¹⁴

Ovčiarstvo v Detve

V 15.– 16. storočí k dovtedajším obyvateľom Vígľašského panstva pribúdajú valasi z Liptova, Oravy i východného Slovenska. Svedčia o tom aj priezviská Spišiak, Petrovič, Oravec, Trstenec, Malatinec, Zázrivec, Poliak, Ivan, Vasil, Gordalič...¹⁵ Osídľujú dovtedy neosídlené alebo málo osídlené časti panstva a postupne splyvajú s domácimi. V 17. storočí na doznievajúcu kolonizáciu na valaskom práve plynulo nadväzuje kopaničiarska, ktorá znamená ďalšie využívanie skultivovanej pôdy v podhorských a horských oblastiach Podpoľania. Do tohto obdobia spadá aj založenie Detvy v roku 1638 ako výsledok vrchnostenskej akcie. Už skôr sa toto územie využívalo na pasenie dobytky, zrejme tu existovali aj prechodné chotárne sídla, salaše a zemepanské majere. Do novozaloženej obce prišli najmä obyvatelia zo susednej Očovej, Zvolenskej Slatiny, z drevorubačských a uhliarskych osád. Detva rástla, chotár sa rozširoval, aj na úkor susedných obcí, obyvateľov pribúdalo (v r. 1790 sa odčlenila ako samostatná obec Detvianska Huta so sklárňou, v r. 1891 Hriňová). Zaoberali sa chovom oviec a dobytky, poľníctvom a drevorubačstvom s následným spracovaním na stavebné drevo a šindle.

Chov oviec sa rozšíril najmä od začiatku 18. storočia, keď boli okolité hory zväčša vyrúbané a získali sa aj pasienky. Ich počet sa odhaduje na 50- až 60-tisíc. Na sklonku 19. storočia píše o tom Peter Tomkuljak: „*Detvania boli predovšetkým rubári, šindliari a vozári. Keď sa hory pomaly míňali, dali sa do pastierstva a pásli ovce. Mávali, ako už rečeno, na všetkých bralách, grúňoch a stráňach mnoho oviec. Z tých žili, z tých sa odievali, z tých daň platili, o iné hospodárstvo málo dbali.*“¹⁶ A autor prvej monografie Detvy Karol Medvecký neskôr dodáva: „*Detvan žije z hory a z veľkej čiastky aj v bore. Cež leto bývajú mnohí so svojimi ovcami po salašoch; v zime rúbu a vozia drevo. Na salašoch dorábali predtým výborný syr a bryndzu, lebo ovce pásavajú po vysokých pásmach Poľany, vo voňavej horskej tráve. Od kommasácie miešajú však na úkor dobroty syra aj kravské mlieko.*“¹⁷

Rozložitý, hornatý a sprvoti zalesnený chotár vytvoril špecifickú poľnohospodársku krajinu s lazničným osídlením ako charakteristickým znakom Podpoľania. Začiatkom 19. storočia získala Detva štatút mesta. Podľa vizitácie z roku 1829 bolo v Detve 367 lazov, na ktorých hospodáril 354 urbáriálnych poddaných a ďalších 69 v meste, okrem nich aj 130 želiarov.¹⁸ V tomto období mal svoj košiar každý druhý gazda a bolo v nich spolu do 60-tisíc oviec. Neskôr ich počet klesal, takže v 60. rokoch 19. storočia ich bolo menej ako 10-tisíc a v roku 1903 6 178 kusov.¹⁹ V roku 1895 bolo v Detve 1 462 gazdovstiev, ktoré využívali pôdu, z nej 41 % predstavovali oráčiny, 22 % lúky a 15 % pasienky.²⁰ V roku 1950 vzniklo zo skonfiškovanej pôdy veľkostatkov (260 ha) JRD 1. typu, ktoré však neskôr prevzali Štátne majetky. Až v roku 1959 sa podarilo založiť miestne JRD na 25 % poľnohospodárskych usadlostí. Napriek tomu

¹⁴ ZAJONC, Juraj. Vplyv valašskej kolonizácie na tradičnú textilnú kultúru na Slovensku. In: *Valašská kolonizácia na Slovensku a slovenská kolonizácia v Rumunsku*. Banská Bystrica: Múzeum SNP, 2014 s. 66-78.

¹⁵ ĎURKOVÁ, Mária. Podpoľanie a najstaršie dejiny Detvy. In: *Historický časopis*, roč. 47, 1999, č. 3, s. 392.

¹⁶ TOMKULJAK, ref. 13, s. 213.

¹⁷ MEDVECKÝ, Karol A. *Detva*. Zlatý fond denníka SME 2012, s. 158. Dostupné na internete: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1743/Medvecky_Detva/1.

¹⁸ Tamže, s. 155.

¹⁹ *Detva a jej poľnohospodárstvo*. Detva : JRD Detva, 1985, s. 16-17.

²⁰ MEDVECKÝ, ref. 17, s. 156.

ešte v 70. rokoch 20. storočia tvorili tri štvrtiny (986) všetkých pracujúcich v poľnohospodárstve súkromne hospodáriaci roľníci. V roku 1960 družstvo začínalo so 109 kusmi oviec, v roku 1970 355 a v roku 1983 ich bolo už 1 118 (stav hovädzieho dobytku bol dvakrát vyšší).²¹ Činnosť JRD prebrala v novom tisícročí spoločnosť Agrosev s. r. o., ktorá sa venuje aj chovu oviec (na salašoch v Detve ich má vyše tisíc).²² Ako samostatne hospodáriaci roľník nadväzuje na tradíciu podpolianskeho ovčiarstva aj Jozef Zvara na Farme Zlatý vršok (obec Dúbravy) s takmer tisícovou oviec na salaši pri Detve.

Osobité prírodné prostredie s lazovým osídlením viedlo k vytvoreniu špecifického spôsobu obživy a života Detvy s roľnícko-pastiersko-lesníckym hospodárením. A práve chov oviec v ňom zaujímal významné miesto. Predpokladom sa stalo šírenie salašníctva s nadväzujúcou kopaničiarskou kolonizáciou. Početné laznicke rodiny s málo úrodnou, ale hojnou rozlohou pôdy využiteľnou na pasienky a lúky našli základ svojej obživy v ovčiarstve.

Z hľadiska organizačných foriem bolo pre podpolianske lazy typické individuálne salašníctvo, keď si jednotlivé rodiny s dostatkom pasienkov, oviec i vlastných pracovných síl vytvárali vlastné salaše. V prípade menšieho počtu oviec sa spájali gazdovia, väčšinou príbuzní, dokopy, respektíve jeden dával svoje ovce na salaš druhému tak, aby spolu (*salašníci, košiarníci*) vytvorili stádo so 150 – 200 ovcami. Vytváranie kolektívneho salaša bolo príznačné pre dedinu, v ktorej gazdovia vlastnili len niekoľko oviec a nedisponovali dostatočnou výmerou vlastnej pôdy určenou na pasenie. Vtedy si zjednávali pastierov, ktorí pásli ovce všetkých majiteľov v spoločnom stáde. Bača sa najmä, či určoval na začiatku roka vo februári pred začiatkom sezóny. Rovnako aj valach, s ktorým sa mohli dohodnúť už na jeseň na celý rok (*od Mitra do Mitra*), pričom sa staral aj o zimné ustajňovanie a kŕmenie oviec. Ovčiar sa zjednávali za peniaze, stravu, šaty a iné naturálie. Zodpovednosťou baču bolo riadenie prác na salaši a spracovanie mlieka na syr. Valach predovšetkým pásol a dojl. Honelníkmi boli mladí školopovinní chlapci, ktorí pomáhali pri pasení, naháňaní oviec na dojenie a ďalších prácach. Ich funkciu neskôr nahrádzali ovčiarke psy.

Súčasťou individuálnych salašov – *bačovstiev* boli okrem kolíb a košiarov aj pasienky a lúky. Gazda bol zvyčajne aj bačom a k tomu viedol aspoň jedného zo svojich synov. Podľa potrieb najmä na sezónu valacha. (Uplatňovala sa zásada, že na jedného ovčiara má pripadnúť sto dojených oviec.) Pri individuálnej forme laznickeho salašníctva s dostatkom pasienkových plôch v blízkosti obydľia sa ovce zatvárali do ustajňovacieho priestoru na gazdovstve – ovčiarne alebo priľahlého košiara. Bača i pastieri spávali vtedy v *stavaňi* majiteľa. V inom prípade, ak sa ovce pásli na vzdialenejších pasienkoch od usadlosti, vyhánali sa na celú pastevnú sezónu na salaš. Rovnako to bolo aj pri kolektívnej forme. Salaše sa umiestňovali tak, aby bol z nich dobrý prístup na všetky pasienky, aby mali spojenie cestou či chodníkom a prístup k prameňu, vode na napájanie.

Prvý výhon sa riadil podľa počasia a pripadol najčastejšie na apríl. Obvyklým termínom na Slovensku²³ boli dni okolo alebo priamo na Juraja (*na Ďura*, t. j. 24. apríla), keď sa, o. i., v chotári obce zahájili oráčiny a lúky, na ktorých sa už nesmelo pásť. Význam prvého výhonu bol zvýraznený i magickými úkonmi, ktoré mali zabezpečiť prosperitu. Cez vráta ovčiarne alebo dvora sa umiestnila reťaz, aby sa ovce, ktoré cez ňu prešli, držali v stáde pohromade, a vajčko, aby boli pekne okrúhle. Gazdiná kropila ovce svätenou vodou. Salašný riad sa doviezol

²¹ *Detva*, ref. 19, s. 30.

²² *Živočišna výroba*. Detva: Agrosev. Dostupné na internete: <http://agrosev.sk/zivocisna-vyroba>.

²³ Tiež v celých Karpatoch i na Balkáne. PODOLÁK, ref. 11, s. 57.

na voze. V kolibe zapálený prvý („živý“) oheň sa zvykol v minulosti rozkladať obradným nietením ocieľkou, kremeňom a práchnom a nemal vyhasnúť, respektíve sa nemalo naň nič vylievať. Na salaši sa ostávalo až do konca sezóny v októbri. Košiar sa niekoľkokrát prekladal z dôvodu košarovania – hnojenia trusom oviec, alebo sa bača so salašom presúval počas sezóny do inej koliby, pokiaľ ju mal k dispozícii.

Kolibu predstavovala zrubová obdĺžniková dvojpriestorová stavba z neotesaných brvien so sedlovou šindľovou strechou. V hlavnom väčšom priestore sa nachádzalo otvorené ohnisko ohradené kameňmi, nad ktorým bol *kumbár* – otočný hák so zaveseným kotlom. Tu sa spracovávalo mlieko na syr a pripravovala strava. Neskôr ho nahradila piecka alebo prenosný sporák. Nachádzali sa tu aj lavice a police na odkladanie náčinia. K užšej strane oproti vchodu priliehala komôrka²⁴ oddelená prahom, ktorá bola hlavným skladovacím priestorom. V nej bol *podšiar* – polica na uloženie zrejúceho syra a tiež kolík, na ktorý sa vešala *brudiarka* s odkvapkávajúcim syrom. Bol tu aj súdok so žinčicou, prípadne ďalšie náradie. Bača a jeho pomocníci spávali buď v kolibe na slame či sene, neskôr slamníku alebo v samostatných malých prenosných prístreškoch pri košiaroch – *kolibkách*, v ktorých strážili ovce. Pastieri boli zásobovaní potravinami (chlieb, múka, strukoviny, slanina, mäso, pálenka, tabak) obyčajne raz-dvakrát do týždňa (štvrtok a nedeľa). Varilo sa v kotlíku alebo na rajničke na otvorenom ohnisku v kolibe. Do druhej svetovej vojny sa jedávalo prevažne z jednej misy drevenou lyžicou, ktorú mal každý pastier vlastnú. Osobitnými boli aj drevené nádoby na pitie žinčice a vody – črpáky, ktoré vynikali svojím rezbárskym spracovaním. Tie detvianske sa stali jedným z troch základných typov na Slovensku.

Základ stravy tvorili predovšetkým mliečne produkty. Okrem žinčice, menej kvalitného syra z urdy a ovčieho masla to boli z varených pokrmov najmä halušky, cestoviny a polievky zo strukovín, húb, zemiakov. Výnimočne, na sviatky a rôzne príležitosti (príchod na salaš, Veľká noc, Turíce, Ján, niekde strihanie) sa vystrojila hostina, na ktorej sa konzumoval hrudkový syr, oštiepky a baranina. Najmä (ale nielen) vtedy si zvykli pastieri zaspievať, zahrať na píšťale, gajdách či fujare. Tieto nástroje, a z nich zvlášť jedinečná fujara, boli na Podpoľaní rozšírené práve vo svojom spojení s ovčiarstvom. Odev pastierov sa nezvykol líšiť od bežného tradičného odevu. Tvorili ho plátenné *gate* a košeľa. Ako ochranu pred dažďom, hmyzom zvykli košeľe a *gate* impregnovat' – masť maslom, prípadne lojom.

V odevu ovčiarov ale dlhšie pretrvávali niektoré tradičné časti vrchného odevu, ktoré sa už u roľníkov prestali nosiť. Súviselo to s domáckou výrobou týchto prvkov v pastierskych domácnostiach a s ich nenahraditeľnosťou v náročnejších podmienkach salašníctva. K takým patrili súkenná halena či huňa, guba so zatkaným dlhým vlasom, bunda z ovčích koží. K osobitým pastierskym súčasťam patrili tiež široký kožený opasok, kapsy, pastierske palice (s rukoväťou v tvare háku, ktorý umožňoval chytiť ovcu za nohu), valašky (pôvodne pracovné nástroje na rúbanie, ale i na podpieranie a ako zbraň) a biče. Užitočnými pri pasení boli aj zvonce, podľa ktorých sa rozlišovali ovce i stáda – plechové a menej časté liate (spiežovce, liatovce). Pomocníkom pastierov bol aj pes, rozšíreným bol veľký biely slovenský čuvač. Ten sa však osvedčoval najmä ako strážca. Na zavraženie stáda, naháňanie do strungy boli skôr vhodnejšie malé a stredné psy. Ich hlavným pokrmom bola srvátka a riedka žinčica.

Ovce boli cez noc a počas dojenia uzavreté v košiari – drevenej ohrade.²⁵ Kvôli hnojeniu pozemkov košarováním i kvôli predchádzaniu hromadenia výkalov sa zvykol prekladať raz

²⁴ Jej archaický názov v Karpatoch je *komárnik*.

²⁵ Mohli ju tvoriť napríklad prepletané a ľahko prenosné tenké drevené doštičky – *tresla*.

za dva-tri dni. V košiároch boli na prostriedku, alebo i na dvoch-troch miestach drevené stúpičky (trojného parohy, vidlice) – *sochy* s hrudovou soľou zastoknutou na vrchu. V blízkosti upravených prameňov a studničiek boli válovy na napájanie oviec. Neďaleko lazových obydlí boli tiež zrubové studne. Okolo salaša mohli byť tiež chlievy pre oššpané, ohrady pre hovädzí dobytok, prípadne hydinu.

Ovce sa dojili trikrát denne tak, že postupne prechádzali cez otvor v ohrade – *strunge*, ktorá mohla aj predeľovať košiar na dve polovice – pre nedojené a podojené ovce.²⁶ Tu ich chytili pastieri a podojili. Pri dojení sedeli na stolčeku alebo obrátenom vedre a dojili do gelety, či *dojelnice* – nízkej drevenej okrúhlej nádoby s priečnou drevenou rúčkou na nosenie. Ranné dojenie bolo medzi štvrtou a piatou, ku sklonku sezóny sa posúvalo na neskorší čas. Potom odchádzal valach so stádom na pastvu a bača zatiaľ spracovával mlieko. Pred poludním sa ovce vracali z paše a uzavreli sa do košiara. O hodinu-dve²⁷ sa začínalo popoludňajšie dojenie, po ňom išli ovce opäť na pašu, kde zostávali až do večera. Po ich návrate sa opäť dojilo, pričom toto mlieko sa spracovávalo väčšinou až na ďalší deň ráno. Od polovice augusta až septembra sa zvyklo obedňajšie dojenie už vynechávať.

V oblastiach, kde sa rozšírilo karpatské salašníctvo, bol chov oviec zameraný na mliečnu produkciu. Za najlepšie dojky sa považovalo plemeno valašiek, ktoré boli aj viac odolné. Na Podpoľaní boli rozšírené tiež cigajky. Denná dojivosť ovce sa pohybovala od 1,5 – 2 litre na začiatku sezóny až po 0,2 litra na jej konci. Jarné, najproduktívnejšie obdobie vrcholilo na Jána. Samozrejme, záviselo to aj od veku oviec. Najmenej mlieka dávali prvôstky, za najlepšie sa považovali ovce po druhom či tretom okotení. Množstvo mlieka záviselo aj od kvality paše, počasia a prípadných chorôb. Dojenie bolo zodpovednosťou baču, valacha, prípadne ďalších pastierov. Honelník duril ovce k *strunge*, neskôr to robil ovčiarcky pes. Ručné dojenie sa považovalo za najťažšiu prácu a schopnosť správne podojiť bola podstatná pri prípadnom najímaní valachov. Na individuálnych salašoch dojil ovce hociktorý člen rodiny vrátane žien, kým v systéme kolektívneho salašníctva platil poverový zákaz ich účasti nielen pri dojení, ale aj prístupu ku *strunge*, respektíve všeobecného zdržiavania sa na salaši.²⁸ V minulosti sa rôzne magické úkony vzťahovali na odoberanie mlieka, ochranu proti strigám a zabezpečovanie dobrej dojivosti oviec.

Gelety s nadojeným mliekom sa odnášali do koliby, respektíve do domu baču – gazdu, kde sa precedili cez plátennú plachtičku do veľkej drevenej *zberačky* – putery. V chladnejšom počasí, alebo ak sa mlieko nespracovalo hneď po dojení, zvyklo sa prihrievať na požadovanú teplotu v kotle, prípadne sa do neho priliala teplá voda (resp. studená, ak sa potrebovalo ochladiť). Na zrážanie mlieka sa v minulosti používal kľag, ktorý sa pripravoval z usušených žalúdkov cicajúcich teliat, jahniat alebo kozliat – *rinciek*. Neskôr sa začalo používať chemické syridlo. Po asi polhodine pôsobenia kľagu sa zrazené mlieko roztrepávalo drevenou *habarkou* (*fajurkou*, *trepáčkou*). Po opätovnom odstátí sa syr zberal do plátennej plachty – *brudiarky*. V nej sa nechal jeden deň, aby z neho odkvapkala srvátka. Takýto sladký hrudkový syr sa konzumoval s chlebom, zemiakmi alebo cestovinami. Častejšie sa však nechal zrieť niekoľko dní na *podišiari*, čím vznikol hlavný produkt salašného chovu oviec. Ten sa ďalej spracovával, konzervoval a pravidelne sa dodával tiež do bryndziarní.

²⁶ Takto opisuje detviensky salaš aj Medvecký (ref. 17, s. 201-202.).

²⁷ Ovce sa nechali odpočívať a prežúvať, vtedy mali viac mlieka. PODOLÁK, ref. 11, s. 175.

²⁸ Tamže, s. 175.

Po zobrať hrudkového syra z ovčieho mlieka zostávala srvátka alebo *žinčičník*, z ktorého sa po varení zberala vrchná hustejšia vrstva *urda*. Z kotla sa preliala do putery a po vychladnutí sa konzumovala ako sladká žinčica, alebo sa nechala skysnúť. Zvyšná riedka srvátka – *žvárnica*, *psiarka* sa využívala ako pokrm pre ošípané, psy či ovce. Žinčica bola hlavným pokrmom pastierov na salašoch. Žinčicu nosievali zo salašov domov na chrbte v drevenom súdku – *ľabvici*. Ďalším produktom bolo ovčie maslo, ktoré sa získavalo z urdy, kyslej žinčice (inde na Slovensku aj z nekľaganého ovčieho mlieka). Najznámejším produktom konzervácie ovčieho syra údením boli oštiepky, známe aj na Podpoľaní. Pri ich výrobe sa syr tlačil a formoval v rukách, paril v horúcej vode, nabíjal do formy, solil, vkladal do rôsolu a napokon niekoľko dní údil.²⁹

Ovca poskytovala všestranný úžitok, okrem mlieka sa využívala vlna, koža a hnoj. V horskom salašníctve bola primárna mliečna produkcia, a tak sa uprednostňoval chov odolnejších valašiek (i keď šľachtených) pred chovom iných jemnovlnných plemien s kvalitnejšou hustejšou a kratšou vlnou (cigajok či meriniek).³⁰ Ovce sa zvykli strihať na jar, zvyčajne pred výhonom na salaš a na konci leta. Pred strihaním ich bolo zvykom vykúpať tak, že sa prehnaní cez tečúcu vodu potoka, respektíve po strihaní vlnu preprali. Ovce strihali nožnicami buď doma na dvore, alebo na salaši ženy i pastieri. Vlna sa potom čistila *čuchraním* na *kramplíach* – oklincovanej drevenej doske. Nasledovalo pradenie, respektíve druganie na priadzú, ktorá sa používala na tkanie hrubého valaského súkna alebo pletenie. S postupným zánikom nosenia tradičného odevu v prvej polovici 20. storočia zanikala aj výroba súkna. Kože zo zabitých baranov a starých oviec sa používali na výrobu kožúškov, kožuchov, dlhých bünd i kožených nohavíc; z jemných jahňacích kožík sa zvykli vyrábať baranice. Aj na Podpoľaní sa zvykli na Veľkú noc zabíjať jahňatá – barančeky, no hlavným obdobím výseku bola jeseň po skončení salašnej sezóny. Vtedy sa vyradľovali staré ovce a vyškopené barany, čo súviselo aj s možnosťou skladovania mäsa v zimnom období. Ovce, najmä jalové a barany, sa zabíjali aj pri rôznych sviatočných príležitostiach, svadbách, krstínach, hodoch, prípadne na salaši pri hostinách a pod. Pastieri si radi spetrovali stravu na salašoch ukradnutým mäsom z cudzích stád.³¹ Okrem mäsa sa využívali v tradičnej strave aj vnútornosti (varila sa z nich polievka, mozog a krv sa upražila na cibulke). Mäso sa konzervovalo solením – nakrájané na kusy a uložené v sudoch v zemi alebo v tečúcej vode vydržalo aj v letnom období niekoľko týždňov. Nasolené mäso sa aj údilo. Ako omasta i liek sa využíval ovčí loj.³² Pred prvou svetovou vojnou sa na Slovensku v priemere konzumovalo najviac práve ovčie mäso, s úpadkom ovčiarstva ho postupne nahradilo hovädzie a bravčové.

Ďalším z dôležitých produktov získavaných z chovu oviec bol hnoj. Jednak to bol maštalný hnoj, ktorý bol získavaný počas zimného ustajňovania. Najkvalitnejší bol, keď sa ako podstielka použila slama a seno, ktoré ovce trúsili pri krmení. Ovčí hnoj sa vyvážal na pole na jar a používal sa ako najkvalitnejší pre zemiaky a okopaniny, prípadne pšenicu. Počas pasenia sa využívalo košarovanie – teda prirodzené hnojenie oviec zatvorených v košiároch, ktoré sa pravidelne prekladali. Košarovala sa najmä orná pôda, ktorá bola v systéme trojpoľného hospodárenia ponechaná úhorom. Po jeho zániku sa hnojenie polí obmedzilo na jesenné obdobie medzi

²⁹ Špecifikom slovenského salašníctva je výroba „kráľovnej syrov“ – parenice, pôvodne v okolí Brezna a Zvolena minimálne od 18. storočia, a korbáčikov v Zázrivej na Orave.

³⁰ PODOLÁK, ref. 11, s. 190.

³¹ Schopnosť ukradnúť ovce z iného salaša bez prichytenia bola uznávaná schopnosť ovčiarov. Ako píše Tomkuljak: „Tieto detvianske kvietky si ešte i podnes mnoho zakladajú na tom, keď môžu voľa, jalovicu, barana zo stajne vyvieť, alebo komoru podkopat' a olápiť“. Na svojich košiároch valašských mánajú výbornú žiňánsku ženticu.“ TOMKULJAK, ref. 13, s. 213.

³² PODOLÁK, ref. 11, s. 193.

žatvou a sejbou. Okrem ornej pôdy sa však košarovali aj lúky, ktoré boli dôležité pre získavanie krmovín.

Salašná sezóna sa obyčajne končila na *Mitra* (24. októbra), keď sa vyrovnával gazda a bača s valachmi a robilo sa *mitrovanie* – zábava s hosťinou, na ktorej zarezali barana.³³ Na Demetera sa vykonávala v kostole aj tzv. ovčiarska ofera, keď pastieri so syrmi, oštiepkami tancovali okolo oltára odzemok.³⁴ Ovce sa vrátili na usadlosť majiteľa (ak boli v systéme individuálneho salašníctva mimo neho) a ustajňovali sa v ovčiarni. Takýto osobitý ustajňovací priestor sa budoval, ak sa na gazdovstve chovalo aspoň 5 – 7 kusov oviec. Keď ich bolo menej (najmä pri kolektívnom salašníctve) ustajňovali sa v spoločných maštaliach s ďalšími zvieratami. Ovčiarne sa budovali najčastejšie ako jednopriestorové stavby z dreva i z kameňa. Vnútri mohli byť predelené ohradami pre kotné ovce, odstavované jahniatka a pod. Mali to byť suché, dobre vetrané a nie príliš teplé priestory. Podstielkou bola slama (pri jej nedostatku i mach a lístie), ktorá sa kládla na holú zem. Ovce sa aj po návrate zo salaša každodenne vyhánali na pašu, pokiaľ to počasie dovoľovalo. V zime a počas kotení sa ale väčšinou krmili v ovčiarniach. Seno sa im kládlo do jasiel, rebrinky či válova. Krmili sa tiež i slamou a na jar mladým lístím. V starších obdobiach bola hlavným krmivom letnina, ktorá pozostávala z usušených vetiev listnatých stromov. Vodu mali ovce vo váloch alebo iných nádobách, prípadne sa vyhánali von k napájadlám pri studni či potoku. Kusová soľ sa zvykla umiestňovať na upravený drevený stĺpik, drobná na dosku či do válova. Na Podpoľaní poznali aj archaický spôsob zimovania oviec mimo trvalých sídiel.³⁵ Zimné košiare boli špeciálne upravené, vystlané, s pozapchávanými škárami, niekde i polozastrešené. Ovce sa krmili v lesoch a pripraveným senom, na jar po jeho skrímení sa odvádzali dole na gazdovstvá.

Gazdovia s väčším počtom oviec si plemenných baranov chovali zvyčajne sami pre svoje stádo. Párenie prebiehalo v období približne pred Michalom, od polovice septembra až do polovice novembra. Ovce sa kotili na jar, zvyčajne vo februári (po piatich mesiacoch ťarchavosti). Jahňatá sa postupne po mesiaci-dvoch odstavovali a ich prvé triedenie sa robilo po niekoľkých týždňoch. Barančeky chované na výsek bača vykastroval; slabšie jahňatá sám zarezal na Veľkú noc alebo odpredal. Prvé mlieko po okotení ovce – *mlezivo* sa dávalo psom. Rozšíriť svoje stádo si mohol gazda aj prezimovaním cudzích oviec. Za takéto prezimovanie dostal potom od vlastníka všetky vyľahnuté jahňatá. Stádo sa posilňovalo aj nákupmi. Známymi ovčiarskymi strediskami mimo Slovenska boli Podkarpatská Rus, Sedmohradsko, vojvodinská Báčka a Banát. Takto nakupovali ovce slovenskí bačovia a gazdovia, ale lacnému nákupu oviec a ich speňaženiu na Slovensku sa venovali aj špecializovaní priekupníci. Profesionálni pohoniči – *hajčari* potom prihnali stádo do stredísk (alebo doviezli vlakom), kde sa s ovcami obchodovalo (vo Zvolenskej stolici napr. Brezno). Domáce ovčie jarmoky sa konali aj v Detve – na Tálloch³⁶ (vo Zvolene, v Lučenci atď.) Na jar sa na nich ovce predávali na chov a na jeseň na výsek.

Najbežnejším spôsobom označovania vlastníctva oviec bolo značenie na ušiach nastrihávaním nožnicami, prípadne vysekávaním sekerkou. Ovciam dávali aj mená alebo označenia podľa charakteristických znakov – *plauka* (plavá hnedá ovca), *vakeša* (s čiernymi očami a čumákom),

³³ „Na *Mitra* (sv. *Demetra*) bačovnia a valasi *mitrujú*, t. j. skladajú počty. V ten deň zarezajú ovčičku, gazda povýpláca baču a valachon, uctí ich, hostia sa a veselí.“ MEDVECKÝ, ref. 17, s. 178.

³⁴ Tamže, s. 178.

³⁵ Pre tieto zimné salaše sa na Slovensku väčšinou používal názov mraznica. V Detve sa ním však označoval sennik. Podľa MEDVECKÝ, ref. 17, s. 205.

³⁶ Detva mala podľa mestských privilégií z roku 1811 povolené štyri výročné jarmoky: 24. apríla, 26. júna, 24. septembra a 24. novembra. MEDVECKÝ, ref. 17, s. 55.

belica (biela), *kornuta* (so stočenými rohami), *lajka* (čierna), *murga* (s čiernou tvárou), *šuta* (bez rohov), *koža* (s rohmi zahnutými dozadu), *okala* (s čiernymi kruhmi okolo očí) atď.

Každý hospodár sa snažil o prosperovanie a dobrý zdravotný stav svojich zvierat. V ľudových spôsoboch liečenia oviec sa prelínali racionálne i magické prvky. Vlhkosť pod ovcami na salašoch či v stajniach zapríčiňovala *krávačku*, *prašivinu* alebo parazity. Predchádzalo sa tomu napríklad ukladaním dosiek v košiariach v priestore okolo strungy, aby sa netvorilo blato a dobrým vetraním ovčiarní. Najobávanejšou chorobou bola *motolica*, parazit v pečeni, ktorá bola spôsobená pasením na vlhkých lúkach, močiaroch, rose, vlhkom lístí a pod. *Vrtoblav* zapríčiňovala zase pásomnica v mozgu a mieche. Pokiaľ sa dala ovca ešte zachrániť, dávala sa jej do nosa palivá paprika, aby „červa vykýchala“. Ak sa ovce zduli – najčastejšie keď sa napili po pasení na mokrej tráve – trelí im brucho, prípadne im dávali jalovcový olej. Najviac magických praktík sa používalo pri zápale vemena, pretože sa verilo, že bolo spôsobené „porobením“.

Ovčiarstvo v Detve bolo úzko spojené s tradičným životom jej obyvateľov. Osobitý rozptýlený typ osídlenia, ktorý sa tu vytvoril, nadväzoval na kolonizáciu na valaskom práve. Tá priniesla nový spôsob salašného chovu oviec zameraného na mliečnu produkciu, predovšetkým výrobu hrudového syra. Orientácia lazníckych usadlostí na chov oviec a dostatočná výmera pasienkov motivovala a umožnila individuálnu formu salašníctva (oproti kolektívnej v sústredených sídlach). Početnosť rodín viedla k expanzii ďalej na juh a k šíreniu tzv. detvianskeho typu osídlenia, ktoré bolo charakteristické rozptýleným osídlením zameraným na salašný chov. Ovčiarstvo ovplyvnilo tradičnú kultúru v jej mnohých aspektoch – v poľnohospodárstve (napr. hnojenie košarovaním, organizácia agrárneho roka), strave, staviteľstve (ovčiarnie, koliby, salaše), odeve (využitie vlny a kože), domácej výrobe a výtvarnom umení (napr. bačovský riad s charakteristickými črpákmi), folklóre (fujara, píšťaly, piesne), obyčajoch atď. Podpoľanie sa stalo „typickým“ domovom Slováka – pastiera povýšeného na národnoreprezentatívny symbol. Predovšetkým vďaka ovčiarstvu sa Detva stala synonymom rázovitosti, originalnosti a pôsobivosti.

Zoznam prameňov a literatúry (Sources)

Detva a jej poľnohospodárstvo. Detva : JRD Detva, 1985.

ĎURKOVÁ, Mária. Podpoľanie a najstaršie dejiny Detvy. In: *Historický časopis*, roč. 47, 1999, č. 3, s. 383-404. ISSN 0018-2575.

HASALOVÁ, Věra. Pastierstvo na strednom Slovensku. (Správa o výskume pastierstva v obci Hriňová 13. 8. – 20. 8. 1961). Archív Národopisnej spoločnosti Slovenska (inv. č. 90).

KADLEC, Karel. *Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uberských*. Praha : Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1916.

KERESTEŠ, Ján. *Ovčiarstvo na Slovensku*. Považská Bystrica : Eminent 2008. ISBN 978-80-969840-5-3.

LUKNIŠ, Michal. Detvianska kolonizácia v Gemeri. In: *Zemepisný zborník SAVU*, roč. 2, 1950, č. 1-2, s. 64-71.

MEDVECKÝ, Karol A. *Detva*. Zlatý fond denníka SME 2012, Dostupné na internete: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1743/Medvecky_Detva/1.

NOVÁK, Ján. Karpatské salašníctvo v karpatskom oblúku. In: *Po stopách valachov*. Brno : Tribun EU, 2013. ISBN 978-80-263-0527-9.

- PODOLÁK, Ján. Etnický charakter valaskej kolonizácie a pôvod karpatského salašníctva na Slovensku. In: *Po stopách valachov*. Brno : Tribun EU, 2013, s. 61-74. ISBN 978-80-263-0527-9.
- PODOLÁK, Ján. *Tradičné ovčiarstvo na Slovensku*. Bratislava : Veda, 1982.
- TOMKULJAK, Peter. Detvan. In: OSVALD, František Richard (ed.) *Tovaryšstvo. Sborník literárnych prác*. Ružomberok : Karol Salva, 1893, s. 211-217.
- ZAJONC, Juraj. Vplyv valaskej kolonizácie na tradičnú textilnú kultúru na Slovensku. In: *Valašská kolonizácia na Slovensku a slovenská kolonizácia v Rumunsku*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2014, s. 66-78. ISBN 978-80-89514-27-4.
- ZEMKO, Ján – ZEMKOVÁ, Anna. Osídlenie a bývanie. In: ZEMKO, Ján a kol. *Detva*. Detva : Osveta, 1988, s. 189-259.
- Živočišna výroba*. Agrosev. Dostupné na internete: <http://agrosev.sk/zivocisna-vyroba>.